

Ήλιακή ενέργεια: μία επιλογή διαφορετικού τύπου

Ήλιος Εύθυμιόπουλος

Η αναστάτωση που εμφανίστηκε τό 1973 με την αύξηση της τιμής του άργου πετρελαίου, τείνει νά αποκτήσει ένα μόνιμο χαρακτήρα· ή ενέργεια και οι πολιτικές γύρω άπ' αυτή μπαίνουν σέ μία φάση διαρκούς κρίσης. Οι αίτίες που προκαλούν και τροφοδοτούν αυτή την κατάσταση ούτε πάντα ευδιάκριτες είναι, τουλάχιστο σ' ένα πρώτο επίπεδο ανάλυσης, ούτε εκτιμήσιμες στό σύνολό τους λόγω του πλήθους των άλληλεξαρτήσεων και της συνεργασίας των δευτερογενών παραγόντων. Καί φυσικά, ή αναζήτηση των αίτιων, άρα και της πολιτικής που θά άκολουθήσει κάθε χώρα για την αντιμετώπιση της κρίσης, δέν μπορεί παρά νά

βασιστεί σέ ύποθέσεις που έχουν σχέση μέ προβλήματα παγκόσμιας στρατηγικής, μέ γενικότερες πολιτικές επιδιιώξεις και οικονομικά συμφέροντα, αλλά και μέ τη διαθεσιμότητα της ενεργειακής πρώτης ύλης.

Ο τελευταίος αυτός παράγοντας προκρίνει για τό μέλλον δύο βασικούς άξονες για την αντιμετώπιση των ενεργειακών αναγκών: τίς «ήπιες ενέργειες» και την πυρηνική τεχνολογία. Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται όλες οι φυσικές ανανεώσιμες μορφές ενέργειας όπως είναι, οι ύδατοπτώσεις, ή ήλιακή ενέργεια, ή αϊολική ενέργεια, ή γεωθερμία, ή ενέργεια των κυμάτων κτλ. Στη δεύτερη κατηγορία άνήκουν οι πυρηνικοί αντιδραστήρες τάχων νετρονίων και ή θερμοπυρηνική σύντηξη, ενώ οι σημερινοί αντιδραστήρες σχάσεως σύρανίου εντάσσονται αναγκαστικά στίς μεσοπρόθεσμες και μεταβατικές λύσεις, δεδομένου διτι τά άποθέματα σύρανίου άκολουθούν την ίδια νομοτέλεια μέ τά άποθέματα των υγρών και στερεών καυσίμων.

Μέ βάση όμως τά σημερινά δεδομένα, ή τάση που φαίνεται νά επικρατεί, σέ παγκόσμια κλίμακα είναι εκείνη που προωθεί

τήν πυρηνική ενέργεια σε όλα τα επίπεδα, από τη βασική έρευνα και την τεχνοδομή, ως τις επενδύσεις κεφαλαίων και τη δημιουργία μιάς ευρύτατης αγοράς. Και οι λόγοι είναι ιστορικοί και γεωπολιτικοί. 'Ιστορικοί γιατί οι επιλογές στον τομέα της ενέργειας συναρτώνται με τα μοντέλα ανάπτυξης που εμφανίζονται σε κάθε εποχή και γεωπολιτικοί, γιατί οι ενεργειακές ανάγκες αλλά κυρίως οι ενεργειακές παροχές ρυθμίζονται από τα κυκλώματα που διαμορφώνει το παγκόσμιο σύστημα καταμερισμού εργασίας.

Από την άλλη όμως μεριά η επίδραση των πυρηνικών εγκαταστάσεων στο περιβάλλον και οι συνέπειες των συγκεντρωτικών μορφών παραγωγής πάνω στις δομές κατανάλωσης, δημιουργήσαν ένα εύνοικό πλαίσιο υποδοχής για τις ήπιες μορφές ενέργειας στις οποίες αποδίδονται μιά σειρά από θετικά χαρακτηριστικά: δέν προκαλούν μολύνσεις, διατίθενται για αποκεντρωμένες χρήσεις, είναι ανανεώσιμες, άφθονες και προσαρμοσμένες στην ανθρώπινη κλίμακα. 'Ανάμεσά τους η ήλιακή ενέργεια παρέχει σήμερα τις περισσότερες υποσχέσεις.

Παρά λοιπόν τα επιστημονικά και οικονομοτεχνικά επιχειρήματα με τα οποία εφοδιάζεται το κάθε στρατόπεδο, η τεχνική επιλογή ή η εξέγερση ενός σχήματος στο οποίο θα συνυπάρχουν πολλές και ποικίλες λύσεις, δέν μπορεί να είναι παρά πολιτική. Καθοριστικός θά είναι ο ρόλος των κοινωνικών και πολιτικών ομάδων πίσω από τη διαμόρφωση της ενεργειακής φυσιογνωμίας κάθε χώρας, όσο και στην προδιαγραφή του άπαιτου ενεργειακού ορίζοντα σε παγκόσμια κλίμακα.

2. 'Ενέργεια αλλά για ποιές ανάγκες;

Η ενεργειακή φυσιογνωμία μιάς χώρας διαμορφώνεται από την ενεργειακή υποδομή (σταθμοί παραγωγής, εργοστάσια επεξεργασίας κτλ.) και από την κατανομή της παραγόμενης ενέργειας κατά τομείς δραστηριότητας. Οι διευθετήσεις στο εσωτερικό του παραπάνω πλαισίου, συνιστούν αυτό που ονομάζουμε ενεργειακή πολιτική. Μιά συνεπής ενεργειακή πολιτική αποφασίζει για τις επιλογές της, αφού πρώτα ορίσει ορθολογικά κριτήρια για την εκτίμηση των ενεργειακών αναγκών. 'Αλλά ακόμη και η πιο προγραμματισμένη οικονομία υποτάσσει, τόσο τις μεθόδους για τη διάγνωση των αναγκών, όσο και τις τελικές επιλογές, στο είδος της ανάπτυξης που εύνοει αλλά κυρίως στις υιοθετούμενες δομές κατανάλωσης. Καί για να αναφερθούμε στην 'Ελλάδα, ιδίως μετά το 1960, το σύνολο των οικονομικών και πολιτικών προτάσεων εύνοει διαδικασίες και καταναλώσεις εξαιρετικά σπάταλες σε ενέργεια. 'Ακόμα περισσότερο, η βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας ταυτίστηκε με την ενεργειακή κατανάλωση και αυτό παρά τον άρκετά υψηλό δείκτη ελαστικότητας. Τό φαινόμενο βέβαια δέν είναι μόνο τοπικό, έχει παγκόσμιο χαρακτήρα, όμως εδώ τείνει να αποκτήσει δυσανάλογες διαστάσεις. Γενική είναι εξάλλου η εντύπωση ότι το κράτος ερχεται να καλύψει τις απαιτήσεις που δημιουργεί μιά αυθαίρετα αναπτυσσόμενη αγορά και ελάχιστα επεμβαίνει στη διαμόρφωση αυτής της ίδιας ανάγκης για ενέργεια. Και ενώ είναι δυνατό να ελαττωθεί η κατανάλωση χωρίς να συμπεστούν οι κοινωνικές και υλικές

ανάγκες, η τάση είναι σήμερα ακριβώς αντίθετη: οι φυσικές πρώτες ύλες αντικαθίστανται από τις τεχνητές, οι κατασκευαστές οικοδομών αγνοούν όλο και πιο πολύ τη θερμική μόνωση, η ποιότητα των ειδών κατανάλωσης πέφτει πολλαπλασιάζοντας τη συχνότητα αναπαραγωγής τους, τα μαζικά μεταφορικά εγκαταλείπονται για χάρη της ιδιωτικής μεταφοράς, οι πόλεις μικρού και μεσαίου μεγέθους περιορίζονται για να αναπτυχθούν υπερτροφικές συνοικίες στην περιφέρεια των μεγάλων κέντρων, ενεργοδότες βιομηχανίες, με άφισθητούμενη συμβολή στην κοινή ωφέλεια, εγκαθιδρύονται κτλ. κτλ.

Από την άλλη μεριά, μιά ποιοτική διερεύνηση των φορέων ενέργειας, και των μορφών τελικής χρήσης, καταλήγει στη διαπίστωση ότι το 80% της παραγόμενης ενέργειας χρησιμοποιείται με τη μορφή θερμότητας, ενώ το 40% του συνόλου με τη μορφή θερμότητας χαμηλής θερμοκρασίας, δηλαδή μικρότερης από 100°C. 'Από δω προκύπτει το συμπέρασμα ότι η έμμονη στην προώθηση δύο κυρίαρχων τύπων ενέργειας τελικής χρήσης, όπως τα ύγρα καύσιμα και ο ηλεκτρισμός, μεγιστοποιεί τις απώλειες και ελαχιστοποιεί τις αποδόσεις παρά τα φαινόμενα πλεονεκτήματα. 'Ιδιαίτερα ο ηλεκτρισμός καταναλώνει τρεις φορές περισσότερη ενέργεια πρωτογενούς μορφής απ' αυτήν που τελικά αποδίδει.

Πέρα λοιπόν από το φαινόμενο μοναδικό πρόβλημα του ύψους της τιμής των καυσίμων, μιά κοινωνία που προγραμματίζει για το μέλλον είναι αναγκασμένη να εξετάζει ποιές είναι οι πραγματικές της ανάγκες σε ενέργεια, ποιές είναι οι επιθυμητές της καταναλώσεις, ποιός είναι ο πιο αποδοτικός τρόπος να χρησιμοποιεί τις διάφορες μορφές ενέργειας και σε ποιές μελλοντικές πηγές μπορεί να υπολογίζει.

3. 'Ηλιακή ενέργεια, μύθος ή πραγματικότητα;

Τρεις είναι βασικά οι παράγοντες, με τα στενά τουλάχιστον τεχνοκρατικά κριτήρια, που μπορούν να λειτουργήσουν αποφασιστικά για την προώθηση ή την απόρριψη μιάς τεχνολογίας: η εφαρμοσιμότητα της προτεινόμενης λύσης, η δυνατότητα της κανονικής λειτουργίας των εγκαταστάσεων και το ύψος της απαιτούμενης δαπάνης σε άρχειο επενδυμένο κεφάλαιο και για τη συντήρηση.

'Εδώ αξίζει τον κόπο να δούμε το παράδειγμα των πυρηνικών αντιδραστήρων και πως αποφασίστηκε η προσφυγή σ' αυτούς για την παραγωγή ηλεκτρισμού: πρώτο, η τεχνική της εκμετάλλευσης της ενέργειας των ελεγχόμενων πυρηνικών αντιδράσεων ήταν γνωστή πολύ πριν από το Β' παγκόσμιο πόλεμο και μόνο όταν η εφαρμοσμένη έρευνα στον τομέα προχώρησε άρκετά, για στρατιωτικούς κυρίως λόγους, προτείνεται η συστηματική της αξιοποίηση. Δεύτερο, πολλά από τα στάδια λειτουργίας μέσα στην αλυσίδα των μετατροπών ήταν άγνωστα στην αρχή και μόνο κατά τη φάση της κατασκευής ή και μετά την έναρξη λειτουργίας αντιμετωπίστηκαν πραγματικά. Τρίτο, σε ό,τι αφορά την τιμή της παραγόμενης κιλοβατώρας, ακόμη δέν είναι δυνατόν να γίνει ολοκληρωμένη εκτίμηση δεδομένου ότι μιά σειρά από παράγοντες δέν έχουν ακόμη κοστολογηθεί, όπως π.χ. η αποθήκευση των υπολειμμάτων, η διάλυση των εγκαταστάσεων μετά το πέρας λειτουργίας, επεξεργασία του καυσίμου, έλεγχος διαφυγών ακτι-

νοδολίας στο περιβάλλον, όπως ακόμη δεν είναι απόλυτα γνωστός ο πραγματικός χρόνος ζωής των εγκαταστάσεων. Και όμως παρά τις παραπάνω ασαφείς, οι επενδύσεις στον τομέα πλήθυναν και οι χρήσεις γενικεύθηκαν.

Τί συμβαίνει όμως με την ηλιακή ενέργεια; σε ποιό βαθμό είναι καθοριστικές οι ανεπάρκειες και σε ποιό βαθμό απλά αυτή συκοφαντείται; Σέ δ,τι αφορά τον πρώτο παράγοντα, δηλαδή τό πόσο είναι σήμερα τεχνολογικά προσιτή πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα σε δύο κατηγορίες εφαρμογών.

1. Έφαρμογές με δυνατότητα άμεσης προσέλασης. Πρόκειται για εγκαταστάσεις μικρής κλίμακας που χρησιμοποιούν κυρίως επίπεδους συλλέκτες και απλά συστήματα διανομής. Καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος από τις απαιτήσεις για θερμότητα χαμηλής θερμοκρασίας και υπάρχει δυνατότητα παραγωγής των απαιτούμενων συσκευών από την εγχώρια βιομηχανία. Συνοπτικά αναφέρουμε τους ηλιακούς θερμοσίφωνες, τις διατάξεις για τον κλιματισμό των χώρων κατοικίας, τα ψυκτικά μηχανήματα και τις ποικίλες γεωργικές χρήσεις, όπως ηλιακές ύδραντλίες για περιορισμένες παροχές νερού, ζήτηση προϊόντων, διατήρηση σταθερού θερμοκτικού περιβάλλοντος στα θερμοκήπια, θέρμανση χώρων εκτροφής ζώων κτλ.

2. Έγκαταστάσεις μεγάλης κλίμακας για την παραγωγή ενέργειας με τη βοήθεια κεντρικών συστημάτων. Παρά τό ότι σήμερα βρίσκονται σε πειραματικό στάδιο μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο άμεσο μέλλον αρκεί να επιταχυνθεί ο ρυθμός της έρευνας και της τελειοποίησης των επί μέρους στοιχείων. Πρέπει να τονισθεί ότι τό μεγαλύτερο μέρος απ' αυτές τις εφαρμογές δεν απαιτεί καινούργιες επιστημονικές ανακαλύψεις αλλά χρησιμοποιεί τό know how από την υπάρχουσα τεχνολογία αιχμής. Πρόκειται για τις ηλιοθερμικές μονάδες παραγωγής ηλεκτρισμού, θερμότητας ή υπερθέρμου ατμού για βιομηχανικές χρήσεις, για τη φωτοβολταϊκή μετατροπή ή όποια εκμεταλλεύεται τις ιδιότητες όρισμένων κρυσταλλικών διατάξεων με σκοπό την άμεση παραγωγή ηλεκτρισμού, και για τις βιοχημικές ή θερμοχημικές μετατροπές όπως είναι ή επεξεργασία της φυτομάζας για την παραγωγή καύσιμης ύλης ανώτερης ποιότητας, ή παραγωγή υδρογόνου κτλ.

Σέ δ,τι αφορά τό δεύτερο παράγοντα δηλαδή την εξασφάλιση της κανονικής λειτουργίας των εγκαταστάσεων, υπάρχει ένα αρκετά σοβαρό πρόβλημα που τό δημιουργεί ή ασυνέχεια της προσπίπτουσας ηλιακής ακτινοβολίας. Για να αντιμετωπισθεί προτείνονται ποικίλα συστήματα αποθήκευσης της ενέργειας σε διάφορες μορφές (θερμότητα, χημική ενέργεια, ηλεκτρισμός κτλ.), όμως μένουν ακόμα πολλά να γίνουν σ' αυτή την κατεύθυνση. Πάντως ή δυσκολία αυτή θίγει βασικά τά συγκροτήματα της δεύτερης κατηγορίας όπου απαιτείται μιά συνεχής παραγωγή, ενώ για την περίπτωση των εφαρμογών μικρής κλίμακας της πρώτης κατηγορίας τό πρόβλημα αντιμετωπίζεται με απλά συστήματα που είναι δυνατό να συντελέσουν στην ολοκληρωτική σχεδόν απόσβεση των διακυμάνσεων της ηλιακής παροχής.

Τέλος, σε δ,τι αφορά την οικονομική ανταγωνιστικότητα σε σχέση με τις άλλες πηγές ενέργειας, πρέπει να τονισθεί πως τό

ζήτημα δεν μπορεί να θεωρηθεί ανεξάρτητα από τις προτεραιότητες που θά δοθούν στην έρευνα, από τη μαζική βιομηχανική παραγωγή και απ' την ενημέρωση της κοινής γνώμης. Ένα παράδειγμα αποκαλυπτικό: στις ΗΠΑ, ή ERDA (Όργανισμός για την έρευνα και την ανάπτυξη της ενέργειας) έβαλε σαν στόχο για τό 1985, την τιμή των 20 δρχ. ανά παραγόμενο WATT από φωτοβολταϊκά στοιχεία. Οι πρώτες διατάξεις τό 1958 στοιχίζαν 40.000 ανά WATT και ήταν αποκλειστικότητα της NASA. Τό 1974 ή τιμή ήταν 800 δρχ. τό WATT και τό 1977 έφτασε τις 400 δρχ. Ό στόχος των 20 δρχ. ανά WATT μπορεί πλέον να επιτευχθεί νωρίτερα από τό 1983.

4. Ένα δήμα προς την ενεργειακή αυτόνομία

Για τις χώρες της περιφέρειας που είναι και ενεργειακά εξαρτημένες ό προσανατολισμός προς την κατεύθυνση της αξιοποίησης της ηλιακής ενέργειας καθώς και των άλλων ανανεώσιμων φυσικών πόρων παρουσιάζει τά εξής ιδιαίτερα πλεονεκτήματα.

1. Δεδομένου ότι ή ηλιακή τεχνολογία είναι κατά τό μεγαλύτερο μέρος της σχετικά απλή και προσαρμοσμένη σε μιά μεγάλη ποικιλία εφαρμογών, δεν απαιτεί ούτε μεγάλα χρονικά διαστήματα για την τοποθέτηση και την έναρξη λειτουργίας των εγκαταστάσεων, ούτε προσωπικό με ύψηλό βαθμό ειδίκευσης. Αντίθετα οι μονόδρομοι των «έτοιμων λύσεων» όπως ή πυρηνική ενέργεια, προϋποθέτουν ύψηλό κόστος για τις εργασίες εγκατάστασης, είναι χρονοδóρες και τό κυριότερο συνεπάγονται μαζική εισαγωγή τεχνολογίας και εξάρτηση από τά ξένα κέντρα παραγωγής και επεξεργασίας της πρώτης ύλης.

Μέ τό σημερινό επίπεδο ανάπτυξης της ηλιακής τεχνολογίας, είναι πράγματι έφικτό και για την Ελλάδα, τουλάχιστο σε δ,τι αφορά τις εφαρμογές μικρής κλίμακας (γεωργικές ανάγκες, θέρμανση νερού και χώρων), να ξεκινήσει μιά επιχείρηση δοκιμαστικών χρήσεων εύρους φάσματος, ή όποια μπορεί σε λίγα μόνο χρόνια να όδηγήσει στην έπιλογή των έπικρατέστερων τύπων για μαζική παραγωγή και αντικατάσταση ενός σημαντικού ποσοστού των παραδóλακων ενεργειακών μορφών.

2. Οι επενδύσεις στην έρευνα και την τεχνολογία που αφορούν τον τομέα της ηλιακής ενέργειας, έχουν μακροπρόθεσμο χαρακτήρα και σκοπεύω πολύ μακρότερα από τον όρίζοντα του έτους 2.000. Έπίσης σ' αυτές τις επενδύσεις μπορεί να συμβάλλουν και να συμμετέχουν και οι μικροί ιδιωτικοί φορείς, πράγμα που μέχρι τώρα έχει σχεδόν αποκλεισθεί για τις υπόλοιπες δυνατότητες. Σήμερα ή ενέργεια μονοπωλείται, είτε από τό κράτος (ΔΕΗ, ΔΕΠ, κτλ.) είτε από γιγάντιες εταιρίες (ΠΕΤΡΟΛΑ, ΣΤΑΝΤΑΡ-ΟΙΛ). Ειδικά για τους πυρηνικούς αντιδραστήρες με ή διαφορά φάσεως που εισάγονται στην Ελλάδα, αποτελούν τελείως βραχυπρόθεσμη επένδυση, δεδομένου ότι ή τεχνολογία τους θά είναι ξεπερασμένη γύρω στο 2.000.

3. Η διασπορά της ηλιακής ακτινοβολίας μετατρέπει τό μειονέκτημα της άσθενους ισχύος (κατά μέσο όρο 1 KW/ m²) σε πλεονέκτημα, γιατί εύνοει ή δημιουργία ενός δικτύου με αποκεντρωμένες μονάδες παραγωγής και με συστήματα προσαρμοσμένα στις έπιμέρους ανάγκες. Μιά τέτοια προσέγγιση του ζητήματος, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα με τό έντονο

δημογραφικό πρόβλημα, την υπερσυγκέντρωση στα αστικά κέντρα και το χωροταξικό αδιέξοδο. Μπορεί ακόμη να οδηγήσει στην επανεξέταση του ρόλου που είναι δυνατό να παίξουν στην οικονομία του τόπου γεωγραφικά απομακρυσμένες ή και καταδικασμένες σήμερα περιοχές, όταν αυτές μεταβληθούν σε μικρά ενεργειακά κέντρα.

Πρέπει ακόμα να τονισθεί ότι η Ελλάδα θα μπορούσε να διαθέσει ένα αρκετά μεγάλο μέρος της επιφάνειά της και κυρίως από τα μη αξιοποιημένα έδαφη, για την τοποθέτηση των εγκαταστάσεων, χωρίς αυτό να συνεπάγεται σοβαρές αναστατώσεις στο φυσικό περιβάλλον.

4. Τα ύψηλά ποσοστά ηλιοφάνειας που παρατηρούνται στην Ελλάδα, μās τοποθετούν σε πλεονεκτική θέση απέναντι στις χώρες που κυριαρχούν σήμερα στη διεθνή αγορά εργασίας κεφαλαίων και πρώτων ύλων. Τό φαινόμενο είναι ιδιαίτερα έντονο στον ευρωπαϊκό χώρο. Για παράδειγμα αναφέρουμε ότι ενώ στην Ελλάδα η μέση τιμή της παρατηρούμενης ηλιοφάνειας είναι γύρω στις 2.700 ώρες το χρόνο, η τιμή αυτή πέφτει στις 2.000 ώρες για τη Γαλλία και στις 1.500 ώρες για τη βορεινή Σουηδία.

Βέβαια σε καμία περίπτωση δεν μπορεί κανείς να ελπίζει ότι η Ελλάδα έχει πιθανότητες να προσηγηθεί στο διεθνή στίβο, τόσο σε ό,τι αφορά πρωτοβουλίες, όσο και στις τεχνολογικές επινοήσεις, ιδιαίτερα σε μία περίοδο όπου το καταναλωτικό κοινό δεν είναι ούτε ενημερωμένο ούτε διατεθειμένο να αλλάξει νοοτροπίες και συμπεριφορές χωρίς ισχυρά κοινωνικά κίνητρα. Ούτε επίσης είναι εύκολο να υπερνικηθεί η εγγενής αδράνεια του κυκλώματος της αγοράς, χωρίς ένα πλαίσιο που θα καθορίζει τους όρους του συναγωνισμού και θα παρέχει τις απαραίτητες οικονομικές εγγυήσεις. Γιαυτό λοιπόν έξω από τις επιμέρους στάσεις και διευθετήσεις, χρειάζεται να δημιουργηθούν εκείνες οι πολιτικές προϋποθέσεις που θα μπορούν να προωθήσουν λύσεις βασισμένες στην αφομοιωμένη παγκόσμια τεχνολογική πρόοδο, διατηρώντας ταυτόχρονα την αυτονομία στη λήψη των αποφάσεων. Μόνο τότε μπορούν να επιλεγούν στόχοι που θα παίρνουν υπόψη τους τις ιδιομορφίες της ελληνικής πραγματικότητας και δεν θα αντιγράφουν απλά τα ξένα μοντέλα.

Είναι πιά κοινός τόπος πώς και οι ενεργειακές και οι τεχνολογικές επιλογές ούτε οξύτερες ούτε ανυστερόδουλες είναι, αλλά αντανακλούν και υπογραμμίζουν γενικότερες οικονομικές και πολιτικές επιδιώξεις. Και ένα χαρακτηριστικό ιστορικό παράδειγμα: κατά το 17ο αιώνα οι Δεσπότες στη Γαλλία κατάργησαν όλους τους ανεμόμυλους που ήταν στη χρήση των μεμονωμένων αγροτών. Στη θέση τους εγκατέστησαν υδρόμυλους μίας και είχαν τη δυνατότητα να ρυθμίζουν οι ίδιοι τις παροχές των νερών· μ' ένα σμπάρο κατάφεραν δυό τρυγόνια: να ελέγξουν ένα από τα πιο σημαντικά στάδια της παραγωγικής διαδικασίας και να περιορίσουν την απειλητική για την τάξη τους αυτονομία των αγροτών.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σ. Χρυσολούρης: Τό ενεργειακό πρόβλημα από παγκόσμια και εθνική σκοπιά, Πρακτικά Συνεδρίου ΤΕΕ, Τό ενεργειακό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας σήμερα, Τεχνικά Χρονικά, Μάρτιος-Απρίλιος 1978.

Μ. Παπαγιαννάκης: Σκέψεις πάνω στην οικονομική και ενεργειακή ανάπτυξη της Ελλάδας, Πρακτικά Συνεδρίου ΤΕΕ, Τό ενεργειακό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας σήμερα, Τεχνικά Χρονικά, Μάρτιος-Απρίλιος 1978.

Michel Grenon: La pomme nucléaire et l'orange solaire, Robert Laffont, Paris, 1978.

Jacques Percebis, L'energie solaire perspectives économiques, CNRS, Paris, 1975.

J.C. Hourcade: Solar energy, energy prospects and new international economic development, Solar energy conversion and applications, CNRS, Paris, 1978.

Εισηγήσεις στο Συνέδριο: Ήλιακή τεχνική στην Όμοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, Αθήνα, Νοέμβρης 1978, Εγγενίδειο Ίδρυμα.

Πρακτικά Συνεδρίου: Energy and community development, Έθνικό Συμβούλιο Ένεργειας, Αθήνα, Ιούλιος 1978.

René Dumont, L'utopie ou la mort, Seuil, Paris, 1973.

Κύριε Διευθυντά

Θάθελα μέ τό παρόν νά γνωστοποιήσω κάποιες σκέψεις, άπορίες καί ένμέρει διαμαρτυρίες γιά τόν τρόπο πού ό κ. Παπαγιαννάκης χειρίστηκε τό πρόβλημα τών πολιτιστικών.

Δέν Ξέρω άν είμαι στό «πνεύμα» τού περιοδικού. 'Απλά πιέστηκα άπό όσα γράφτηκαν στό παμφλέτιο γιά αυτό τό ζήτημα. Χωρίς νά προδικάζω τήν όποια μεταχείριση, γνώμη γιά τό παρόν όās εύχαριστώ.

Χρήστος 'Ηλιάδης
Λασκάρεως 1
Τηλ. 64.67.532.

Οί δύο λέξεις: φτερουγίσματα, γαλλόμυστος δέν κρύβουν κάποια ελληνική αντιμετώπιση.

«Πράγματι ή ελληνική έρευνα (τόσο ή «συντηρητική», όσα καί ή λεγόμενη «προοδευτική») εργάστηκε συχνά κάτω άπό έμμονες δογματικές ιδέες καί κάτω άπό βασανιστικά ψυχολογικά πλέγματα συγκεντρώνοντας τό ένδιαφέρον της στό πώς θά έπρεπε νά είμαστε σάν λαός καί σάν κουλούρα καί όχι στό πώς είμαστε στην πραγματικότητα...». Σ. Δαμανάκος «Κοινωνιολογία τού Ρεμπτετικού».

'Η έλλειψη δημόσιου διαλόγου (πού τέλος πάντων άς ανάζητηθεί καί στά όσα γράφουν αύτοί πού τόν έντοπίζουν), τό λαχάνιασμα πού προκαλέσε καί προκαλεί στους άντιπάλους της ή κυβερνητική πρωτοβουλία γιά τήν ένταξη, δέν άφησε άθιχτο καί τό πολιτιστικό πρόβλημα.

'Ετσι, γίναμε άναγνώστες οικονομικών άρθρων πού τσοντάρουν τό πολιτιστικό ένώ μάταια ζητιανεύεται ένα σκεπτικό γιά τά πολιτιστικά, μέ όδηγό άλλοι τήν κληρονομιά κι άλλοι τό σύγχρονο.

Σ' αύτό τό θέμα, ό κ. Παπαγιαννάκης, δέν δρήςκε νά ρίξει σή σύζηση- πρόκληση παρά ένα άπόσπασμα τού συγγραφέα Δ. Χατζή. 'Απουσία(;) κάποιου σκεπτικού, ίκανοποιείται προσυπογράφοντας τό έν λόγω άπόσπασμα. Νά μιλήσουμε γιά τή λειτουργία «προσωπικότητων»; Τόν τρόπο πού επιλύουν τά κοινωνικά προβλήματα; 'Ο τρόπος πού χρησιμοποιούνται άπό τά σύγχρονα ελληνικά κόμματα ή τούς διανοούμενους; Μάλλον είναι ένα άλλο πρόβλημα. Θά ήθελα νά περιοριστώ σέ όρισμένες παρατηρήσεις - έρωτήματα στην προσυπογραφή τού κ. Πατ. 'Από αυτές προκύπτει καί τό θέμα διαλόγου.

Κατ' άρχάς, πώς προσδιορίζεται τό ξενόφερτο. Συγκεκριμένα, ό Καραγκιό-

ζης, ύποστηρίζει (ό κ. Πατ), ότι είναι προϊόν πού εισήχθηκε άπό τήν 'Ανατολή. Καί τό σπουδαιότερο προκαλεί άλλεργία. 'Αλλά ή γεωγραφική καταγωγή ενός πολιτιστικού φαινομένου τί μπορεί νά σημαίνει; Αυτό είναι πού προσδιορίζει τήν ελληνικότητα άν κάποιον φαινόμενο ριζώσει στον τόπο μας;

Πώς πραγματοποιείται ή διαδικασία εισαγωγής; Μέσα άπό ιδιαίτερες ιστορικές καταστάσεις (έκτός καί θέλαμε ή 'Ελλάδα νάχε κάποια διαφορετική ιστορία...), αύθόρμητα, ή συντελείται ύστερα άπό πρωτοβουλία κάποιας έντελγ- κένσιας; 'Η σχηματοποίηση αύτή, λίγο άπαραίτητη γιατί διαθέτουμε παρόμοια έμπειρία.

Τά έρωτήματα αύτά, σν πολλά άλλα, είναι άραγε άπαντημένα; (πού; πώς; πό- τε;) Γιατί άν προχωρήσουμε πάρα - πέρα άπό τή γεωγραφική καταγωγή καί εξέτα- σουμε τήν «ίθαγένεια» τού Καραγκιόζης, πώς θά τήν προσδιορίσουμε;

'Αν όμως όλα αύτά είναι άπαντημένα, (πού;) τότε γιατί προκαλεί άλλεργία; Νά ψάξουμε τό σκεπτικό τού κ. Πατ; Μά είναι τό ζητούμενο. 'Ο ίδιος όμως επιθυμεί διάλογο. Σέ τί άραγε;

'Αν λοιπόν ή «ίθαγένεια» κάποιου πολιτιστικού φαινομένου δέν εξαρτάται κατά κύριο λόγο άπό τόν τόπο καταγωγής του (άλλωστε ή φράση πού προσυπογράφει ό κ. Πάτ: «Τό πρότυπό μου λοιπόν δέν μπορεί νά είναι άλλο παρά οί εύρωπαϊκές χώρες» περιέχει όλους τούς κινδύνους τών εισαγωγών. 'Εκτός καί τά πολιτιστικά φαινόμενα άλλων χωρών - συγκεκριμένα τών 9 τής ΕΟΚ- έχουν συγγένεια μέ τά δικά μας. 'Απομένει νά τό καταδείξει), δηλ. άπό τή γεωγραφική του προέλευση, τί

άπομένει; 'Η «είσαγωγή» κάποιων άλλων; Τά όποια θάταν άπό παλιά ελληνικά άν ή ιστορία είχε έξελιχθεί κατά πώς τήν θέλαμε;

'Η χρειάζεται κάποιος κοινωνικός προβληματισμός (έστω καί μονόλογος) στηριγμένος στην ίδια τήν ελληνική πραγματικότητα; Δηλαδή τροφοδοτούμενος καί διαμορφωνόμενος άπό όσα ύπάρχουν. 'Εκτός καί άν συνιστά συγγένεια ή σχέση πού έχουν οί Εύρωπαίοι μέ τό ελληνικό φολκλόρ καί ό θαυμασμός πού προκαλούν στον 'Ελληνα τά διώροφα λευκορεία τού Λονδίνου.

Δηλ. συνοπτικά, τό αίτημα πού μπορεί νάναι; α) ή ανάδιωση πολιτιστικών φαινομένων πού άνήκουν στό παρελθόν (δηλ. σ' άλλες ιδεολογικές, κοινωνικές καί οικονομικές καταστάσεις) ή β) ή επιλογή κάποιου προτύπου; Τότε όντως θυμίζουμε τούς άγωνιστές τού Χάκκα: «νά συνεχί- ζουμε νά πετάμε τήν μπάλα έκτός γηπέ- δου». Τ' άποτέλεσμα: νά ζητάμε διάλογο ένώ προηγούμενα διαστήκαμε νά τόν καταργήσουμε. Τροφή γιά διαπιστώσεις έπί διαπιστώσεων.

'Ενα άλλο τεράστιο πρόβλημα είναι πώς «σκύδει» ό κάθε διανοούμενος στά λαϊκά (ή καί στά λαϊκιστικά) φαινόμενα, ή στό συγκεκριμένο, δηλαδή στον Καραγκιόζη. Τί τέλος πάντων τόν ένδιαφέρει. 'Από ποιά θέση έρχεται καί άποκηρύσσει; 'Εκτός βέβαια καί όντως είναι γιά ύποτί- μηση («άνατολίτικο», «μού προκαλούν άλλεργία»). Όμως ό άρθρογράφος ζητά διάλογο. Πράγμα πού σημαίνει ότι λαμβά- νει ύπόψη του τά πάρα πάνω έρωτήματα καί μερικά στοιχειώδη γεγονότα. 'Ας θυ- μηθούμε μερικά. Γιατί τό τί λαμβάνει ύπό- ψη του καί τί όχι είναι ζητούμενο. Όπως καί τό είδος τού ένδιαφέροντος.

Γεγονός πρώτο: 'Ο Καραγκιόζης γιά μιά σημαντική περίοδο «έκφρασε» τό σύν- ολο τού ελληνικού λαού. Αύτου πού άπο- μένει άν αφαιρέσουμε τήν άρχουσα τάξη. Θάταν άπλοϊκή ή παραπάνω πρόταση άν δέν συνοδευόταν μέ τά γεγονότα, τά κοι- νωνικά καί πολιτικά πού αναπτύχθηκε καί κυριάρχησε αύτή ή μορφή θεάτρου. Τά όρια τών μαζών καί τήν πολιτιστική συνέχεια. Δηλ. τό θέατρο σκηνών είναι κλη- ρονόμηση κάποιων άλλων πού προσηρήθη- καν, άποτέλεσε επίσης στοιχείο γιά εμφά- νιση κάτι καινούργιου (περίπτωση Σαβ- βόπουλου στά τέλη τής δικτατορίας). Χω-

ρίς φυσικά νά ξεχνιέται ή σημερινή εξέλιξη του, όπου περιορίστηκε σέ τουριστικό προϊόν καί κομματικοποιήθηκε.

Γεγονός δεύτερο: Οί παρεμβάσεις πούχουν προηγηθεί, προερχόμενες από «συντηρητικές» άκαδημαϊκές δυνάμεις, πού τό θεωρούσαν κατωτερό καί «διασκεδαστικό» (Σ. Μελάς). Έπίσης από «προοδευτικές» πού τόντωναν: «άψυχο καί τεχνικό κατασκεύασμα άνίκανο έντελώς ν' αναπλάσει κάτι ζωντανό κι άληθινό...» Α. Μαρκάκη. Σημασία άποκτούν καί οί παρεμβάσεις του Τ. Βουρνά στην Έπιθεώρηση Τέχνης (Άπριλς 64) γιά τό ρεμπέτικο τραγούδι καί «τό χυδαίο καί πτωχικό του στοιχείο» (1). Μέ τόν τρόπο του ό κ. Παπ. συνεχίζει άυθεντικά την «κληρονομιά» ενός μέρους των διανοούμενων της άριστερας.

Γεγονός τρίτο: Πρόσφατες προσπάθειες, όπως του κ. Ίωάννου (1973, Έρμης), πού προσπαθεί νά άποτινάξει τό κόμπλεξ της καταγωγής, δηλαδή αὐτοῦ πού επιβλήθηκε, τόν κάνουν νά διατυπώνει: «Ποιός δέν εὐχεται καί δέν ποθεῖ νά άποδείξει την έλληνική καταγωγή του Καραγκιόζη;»

Η άδυναμία του κ. Ίωάννου νά ξεφύγει από μία τέτοια προβληματική καί νά αναπτύξει μία άνάλυση καί προβληματική γιά τό ίδιο τό γεγονός πού εξετάζει δέν είναι καθόλου άσχετη από την έντελικέντσια («προοδευτική» ή «συντηρητική») πού αισθάνεται άλλεργία. Η θεραπευτική δέν ξέρω τί άπ' τά δύο προτείνει α) καταπολέμηση εκείνου πού προκαλεί άλλεργία ή β) προφύλαξη του άλλεργικού οργανισμού άπ' ό,τι τόν άλλεργεί;

Γεγονός τέταρτο: Μία «συζήτηση» στη Φιλολογική Καθημερινή τό '77. Τά όσα έγραψε ό κ. Ζήρας στη διδλοκρισία του γιά τή μελέτη του Σ. Δαμιανάκου (Κοινωνιολογία του Ρεμπέτικου) καί οί δύο συνέχειες μέ θέμα: «ή «ίθαγένεια» της λαϊκής δημιουργίας» του Γ. Κιουρτσάκη. Η παρέμβαση του δεύτερου, έμεινε ένα γραπτό κειμήλιο χωρίς συνέχεια.

Γεγονός έσχατον: Τά πολιτιστικά φτερουγίσματα του κ. Παπ. μέσω Χατζή. Άλλά γιατί οί δηλώσεις (ή συνεντεύξεις) ενός «καλού» συγγραφέα νά όρίζουν τή σωστή αντιμετώπιση των πολιτιστικών; Συνηθίσαμε μεταπολιτευτικά νά διαβάζουμε τίς προσωπικότητες από τίς δηλώσεις τους ή συνεντεύξεις. Έτσι, ό Θεοδωράκης (κατ'

έξοχή άριστος μουσικός) έχει επιλύσει μέχρι τώρα τά πάντα. Μήπως οί άπαντήσεις του είναι σωστές επειδή είναι καλός μουσικός; Κάτι τέτοιο δυστυχώς άναδεικνύει ή προσυπογραφή του κ. Παπ. (2)

Άν λοιπόν τό πρόβλημα της παράδοσης στην ιστορία μας είναι γι' αὐτή τή στιγμή πρόβλημα πού συνιστά κάποια άντικατάσταση («τό πρότυπό μου είναι ευρωπαϊκό») τότε άς γίνει από τούς διαγνώστες τό έπόμενο δημα.

Άλλά άς μή ξεχνιέται ή έμπειρία μας, άκόμα καί ή πρόσφατη πολιτική, από την κατάληξη των όσων εισάχθηκαν. Επίσης πώς σέ μία άλλη ιστορική περίοδο, τά ρώσικα τραγούδια, άφομοιώθηκαν από τούς έλληνες κομμουνιστές. Έννοώ την περίοδο της κατοχής. Ό έξελληνισμός τους άραγε τί σημαίνει;

Άσχετα άπ' όλες τίς άμφιβολίες, τά γεγονότα, τά κενά, ό κ. Παπ. θά χρησιμοποιήσει την ύπογραφή του γιά τό άνατολίτικο προϊόν: τό θέατρο σκιών. Όπου ίκανοποιημένος θά τελειώσει «άπαγγέλοντας» τό πρότυπο του. Καί όλα αὐτά, υπό τή σκέπη ενός έγκυρου συγγραφέα. Έγκυρότητα έκδιαστική καί δεσμευτική. Όχι παίζουμε!! Ό κίνδυνος όμως μιάς άντιπαράθεσης μεταξύ δύο διαχωρισμένων χωραφιών Άνατολίτικου - Ευρωπαϊκού, έχει σάν πρώτο άποτέλεσμα τό θέμα νά ξεφεύγει από την ουσία του. Ίσως νάναι ή τελευταία επιλογή.

Άλλά σάν γαλλόμυστος ό κ. Παπ. θάχει πληροφορηθεί κάποιες μελέτες πού ύποστηρίζουν (δείχνοντας) ότι δέν ίσχύει τό στερεότυπο «άνώτερης» (ευρωπαϊκή γιά τόν κ. Παπ) καί «κατώτερης» (άνατολίτικη πού προκαλεί άλλεργία) κουλτούρας. από τόν Levi Strauss (Καθημερινή Φυλ. 7/9/78).

Βέβαια μία συζήτηση περί των πολιτιστικών, όσο επείγουσα καί νάναι, δέν σημαίνει την ύπαρξη κάποιων, είτε άτόμων, είτε συλλογικών φορέων, πού είναι διαθέσιμοι νά τό πράξουν. Θές γιατί ίκανοποιούνται στο βόλεμα του παρελθόντος, θές γιατί διαισθάνονται φόβο σέ πειράματα, σέ κινδύνους μιάς τέτοιας πρακτικής κ.ά., τό θέμα είναι ότι αὐτοί καθορίζουν γιά τώρα τίς όποιες «κινήσεις». Κατά συνέπεια, ή παρέμβαση είναι στην κυριολεξία μονόλογος άν δέν λαμβάνει ύπόψη της την κίνηση αὐτή. Άν όμως ό τρόπος ζωής

των Ευρωπαίων, είχε γίνει, από άποψη συνθηκών καί δικός μας, τότε τό διαδατήριο πού προτείνει ό κ. Παπ. γιά την Ευρώπη θά ήταν ή τυπική έπικύρωση αὐτοῦ πού ύπάρχει καί, σάν τυπική, δέν θά είχε κανένα κύρος. Έκείνο όμως πού ένοχλεί είναι ότι ό άρθρογράφος φαίνεται νάχει ύπόψη του δύο πολιτισμούς, πού κύρια τούς χαρακτηρίζει ή καταγωγή τους, πράγμα πού σημαίνει ότι δέν δίνει καμιά έγκυρότητα στο δικό μας ή τουλάχιστον του άποδίδει κάποια άξια όταν άφομοιώνει δυτικά πρότυπα. Άς μή ξεχνά όμως ότι άν ή έλαία του Πλάτωνα σήμερα καρπίζει από τή δυτική πλευρά της, έχει άπλωμένες τίς ρίζες της καί άνατολικά, πού σέ πείσμα εκείνου πού φαίνεται, αυτές διατηρούν κρυφή τή ζωή τους. Άλλοίμονο άν ξεφωτωνόμασταν τόσο άνώδυνα τόν έστω μίζερο έαυτό μας γιά νά ζήσουμε μέ την (άμφίβολη) χαρά των άλλων.

Βέβαια, στα Σ.Θ., τ.4 άναπαυτώντας διευκρινίζει: «Ότε φυσικά λέω πουθενά .... ή Έλλάδα θά έτρεπε νά άποδεχτεί άτόφιο τό δυτικοευρωπαϊκό στυλ ζωής». Μόνο καί σέ ποσοστά νά άφομοιωθεί δέν έξηγείται ή στάση του άπέναντι σέ μία κληρονομιά πού έθρεψε (π.χ. Μακρυγιάννη) καί γιατί όχι, άκόμα θρέφει.

Τέλος, ό κίνδυνος νά άναρωτηθεί ό κ. Παπ. άν τό παρόν γράμμα, σχολιάζει πράγματι τό δικό του. Έ! τότε μέ τή σειρά μου θά του ύποδείξω (άν τό επιτρέψει) νά ξαναδιαβάσει τό κείμενο πού προσυπογράφη. Κλείνοντας θάλεγα: Ένας άναγεωμένος Καραγκιόζης θά μπορούσε νά έκφράσει την άδεξιότητά μας σ' όλες της τίς έκδηλώσεις στην προσπάθεια πού γίνεται από παντού νά μμηθούμε την επιδεξιότητα των Ευρωπαίων.

(1) Ό κ. Βουρνάς προσπαθώντας νά έπιχειρηματολογήσει γιά την καταγωγή, λειτουργία του ρεμπέτικου περιορίζεται στο νά άπαντήσει σ' όσους τό πολέμησαν, δηλ. δημιουργεί ένα «δικαστικό» διάλογο. Έμμεσα φανερώνει την άδυναμία νά εξετάσει τό φαινόμενο σάν τέτοιο κλπ. Παρόμοια αντιμετώπιση γιά τόν Καραγκιόζη άναφέρουμε τόν κ. Ίωάννου.

(2) Ύπάρχει επίσης καί ή παρέμβαση του κ. Τσαρούχη τό 1963 (ΘΕΑΤΡΟ). Ό όποιος δέν επιχειρηματολογεί βάση άλλεργικών ή μη διαθέσεων άλλα σάν...

Ὁ Μιχ. Παπαγιαννάκης ἀπαντᾷ:

Τὰ «Σύγχρονα Θέματα», τηρώντας μιά συνήθη δεοντολογία, μοῦ ἔθεσαν τὸ ἐρώτημα ἂν θέλω νὰ ἀπαντήσω στὴν ἐπιστολή τοῦ κ. Ἡλιάδη. Ἀναρωτήθηκα γιὰ λίγο ἂν πράγματι ἔχω τίποτε νὰ πῶ ἀφοῦ τὴ διάβασα. Ἀλευθύνεται θέβαια σὲ ἓνα μικρὸ τμῆμα τοῦ ἀρθροῦ μου, ἀλλὰ καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους, ἄμεσα ἢ ἕμμεσα. Γιὰ ὅ,τι μὲ ἀφορᾷ, λίγα πράγματα ἔχω νὰ πῶ. Ἄν καὶ δὲν κατάλαβα καλά, ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ σημεῖα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Ἡλιάδη, εἶναι νομίζω φανερό ὅτι διακατέχεται ἀπὸ μίαν ἐντονη ἀνησυχία καὶ ἀναζήτησι σχετικὰ μὲ ὁρισμένες πλευρὲς (ἀσφαλῶς ὅχι ὅλες, τουλάχιστο σὸ γράμμα του) τῆς καταγραφῆς, ἀναγνώρισης καὶ ἀναβίωσης τῆς παράδοσής μας. Ἀγανάκτησε μὲ κάποιες «προκλητικές» διατυπώσεις τοῦ ἀρθροῦ μου, καὶ πῆρε διὰ μακρῶν τὴν υπεράσπισή τοῦ Καραγκιόζη, ἀναλύοντας μάλιστα καὶ τίς κατὰ καιροὺς τοποθετήσεις ἀπέναντί του. Ὁμολογῶ πὺς δὲν εἶμαι καθόλου εἰδικὸς πᾶνω σὸ θέμα αὐτό καὶ ἔμαθα πολλὰ διαβάζοντας τὴ σχετική ἐξιστορήση. Ὁμολογῶ ἐπίσης πὺς δὲν ἔπαυα νὰ ἐνοχλοῦμαι ἀπὸ τὴν κυρίαρχη σύγχυση ποὺ ἀναπτύσσεται ἀπὸ διαφοροὺς «φορεῖς», μέγα μέρος τοῦ τύπου καὶ ἀπὸ διαφοροὺς θεωρητικοὺς ποὺ μὲ ἔμβλημα τὸν Καραγκιόζη ἢ ἄλλα ἀνάλογα (τὸ Βλάχικο ἢ τὸν Κρητικὸ γάμο - σὲ ἀναπαράσταση, θέβαια - τὴν πρόσφατη θεωρητικοποίηση τῆς «γυφτιάς» ὡς κοσμοθεωρίας γιὰ ἀντιμετώπιση τῆς «γαλλικῆς κουλτούρας», καὶ ὅλα ὅν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς) μᾶς καλοῦν νὰ ὀρθώσουμε τὰ στήθη μας ἀπέναντι σὲ λίγο ὡς πολὺ φανταστικὲς ἐπιβουλὲς κάποιων «σκοτεινῶν κύκλων» (εὐρωπαϊκῶν μονοπωλίων, «πολυεθνικῶν φωνογραφικῶν ἐταιρειῶν» κλπ), ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι σὲ ἐπιτεύγματα καὶ κατακτήσεις τῆς παγκόσμιας κουλτούρας (ἀπὸ τὴ σύγχρονη μουσικὴ ποὺ προσηλακίζει κάποιο συνδίκματο μουσικῶν μέχρι τὰ «νέγρικα» τραγούδια ποὺ ἐνοχλοῦν τὸν κ. Λ. Καλλέργη σὸ ἑλληνικὸ ραδιόφωνο...)

Τώρα, πέρα ἀπὸ τὸν Καραγκιόζη, ὁ κ. Ἡλιάδης κάνει πληθώρα ἀναφορῶν, νύξεων κλπ σὲ πολλὰ ἄλλα θέματα μὲ κύριο ἄξονα τὴν «καταχωρή», τὴν «ἰθαγένεια», τὴν «ἐλληνικότητα», τὴν «ἐλληνικὴ πραγματικότητα» κλπ. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ τὸν

ἀκολουθήσω σὲ τέτοιους μαϊνάνδρους. Θὰ μὲ ἐνδιέφερε περισσότερο ἂν πλᾶι σ' αὐτὲς τίς λέξεις - κλειδιά ὑπῆρχαν κι ἄλλες ὅπως ἐλευθερία, ἀπελευθέρωση, δημιουργικότητα, δημιουργία, παγκόσμια ρεύματα, ἀντιθέσεις, συνεργασία, ἀλληλεξάρτηση, διεθνισμός. Ἀλλὰ δὲν δέχομαι σὸ ὄνομα μιᾶς τέτοιας ἀντίληψης, νὰ ἐμποδίζεται ὁ ὁποιοσδήποτε νὰ ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει, τίς αἰσθητικὲς του προτιμήσεις, μ' ἓνα λόγο τὸ γούστο του. Ἀλλὰ πρὸς θεοῦ μὴν ἐπιμένει, οὔτε ὁ κ. Ἡλιάδης οὔτε κανεὶς ἄλλος, σὸ ὄνομα τῆς πρώτης αὐτῆς ἀντίληψης, νὰ χαρακτηρίζει ὅποιον τὴν βλέπει μὲ κριτικὸ μάτι θαυμαστή τῶν διωροφῶν λεωφορείων τοῦ Λονδίνου ἢ «γαλλόμυστο»(!)

Αὐτὸ τὸ νεόκοπο τελευταῖο (ξέρετε κ. Ἡλιάδη δὲν εἶναι καὶ τόσο περιφρονητικὸ ὅσο τὸ θέλετε νὰ φαίνεται....) καθὼς καὶ τὰ ἀποσιωπητικὰ στὴν ὑποσημείωση τῆς σχετικῆς μὲ τὸν Γ. Τσαρούχη, καὶ κάποιες ἄλλες ἀκόμη ἀποχρώσεις τῶν ὅσων λ' ἔπει ὁ κ. Ἡλιάδης, ὅχι μόνον φτηναίνουν τὸ κείμενό του, ἀλλὰ ἐνισχύουν παρατέρα τὴ δυσπιστία ἀπέναντι στὴν ἔκρηξή τοῦ ...ἀρρενωποῦ ἐλληνοκεντρισμοῦ ποὺ ἀναπνέει

χα (!) συνταράσσει μεγάλη μερίδα τῆς «προοδευτικῆς» σκέψης στὸν τόπο μας.

Διαφωνοῦμε λοιπὸν μὲ τὸν ἐπιστολόγγραφο. Δὲν πειράζει. Μακάρι νὰ ἐνταθοῦν καὶ ἀναπτυχθοῦν οἱ διαφωνίες καὶ μακάρι τὰ Σ.Θ. νὰ πάρουν τὴν πρωτοδουλίαν νὰ ξεκινήσουν μίαν οὐσιαστικὴ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὰ παραπάνω καὶ τὰ συναφῆ τους προβλήματα μὲ ὅσους, καὶ ὑπάρχουν πολλοί, ἔχουν κάτι νὰ ποῦν καὶ...ἀνέχονται καὶ τοὺς ἄλλους ποὺ λένε ὅλα.